

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ.Г.С.СКОВОРОДИ

На правах рукопису

Шпак Валентина Павлівна

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

А в т е р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків - 1994 р.

Дисертація в рукописі

Робота виконана на кафедрі педагогіки Харківського
державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди

наукові керівники : кандидат педагогічних наук,
доцент Золотухіна С.Т.,
кандидат юридичних наук,
доцент Подберезький М.К.

офіційні опоненти : доктор педагогічних наук,
професор Буряк В.К.,
кандидат педагогічних наук
Рогова О.В.

орієнтовна установа : Сумський державний педагогічний
інститут ім.А.С.Макаренка

Захист відбудеться " _____ " _____ 1994 р. о _____ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.ІІЗ.24.02 по присуджен-
ню наукового ступеня кандидата педагогічних наук у Харківському
державному педагогічному університеті ім.Г.С.Сковороди за адресою:
310168, Харків, вул.Блюхера, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського
державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Автореферат розіслано " _____ " _____ 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат педагогічних наук, доцент

С.Т. Золотухіна
Золотухіна С.Т.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00777552 (X)

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Актуальність проблеми. Національно-культурне відродження України проходить у складних умовах, відзначених дестабілізацією економічної, соціальної, духовної сторін життя сучасного суспільства. Це привело до проникнення елементів технократизму та комерціалізації не тільки в систему виробничих відносин, але й сферу народної освіти, викликаючи деструктивні зміни духовно-моральних принципів у молоді. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність пошуку змісту, нових форм, методів виховання та навчання підрославчого покоління, підготовки його до життя в самому широкому розумінні.

Успішне вирішення поставлених завдань багато де в чому залежить від учителя, який систематично підвищує рівень знань, розширює кругозір, тобто постійно займається самоосвітою. Звідси виникає дуже важлива проблема сучасного педагогічного вузу: розвиток творчої самостійності майбутнього спеціаліста, організація та керівництво зустрічними зусиллями самих студентів, підготовка їх до безперервної самоосвіти.

Проблема самоосвіти вчителя багатогранна. В історії педагогічної думки вона була предметом досліджень видатних вчених минулого - А.Дистервега, М.О.Корфа, К.Д.Ушинського, П.Ф.Каптерєва. Розглядали підлягали різні її аспекти як з філософського, так і з психолого-педагогічного боку. Обґрунтування суті, структури, змісту самоосвіти присвячені праці О.І.Кочетова, П.Г.Шебильського, Б.П.Толконової, Я.С.Турбовського. Психологічні основи самоосвіти /мотив, готовність/ викладені О.Н.Арегом, В.К.Буряком, А.К.Громцєлов, Е.М.Кузнецким, Н.О.Половниковим, Л.І.Рувінським, Г.С.Сухобський, А.В.Усовим. Питання професійної самоосвіти /використання психолого-педагогічних знань у самоосвітній діяльності вчителя, керівництво самоосвітньою діяльністю молодих учителів, самоосвіта молодого вчителя як умова

вдосконалення його професійної діяльності та безперервності його освіти/ розкриті В.І.Андрєєвим, Р.С.Гаріф'яновим, С.Б.Букановим, М.М.Заборщикова, Б.П.Зяїнін, І.Л.Наумченко. Оптимізація взаємозв'язку навчання на курсах та самоосвіти вчителів в системі підвищення кваліфікації висвітлена Н.В.Косенко, Ю.В.Кричевським, В.І.Кучинським, О.Є.Лебєєвим, В.Б.Новичковим, Т.М.Симоновим, П.В.Худоминським. Як бачимо, проблема самоосвіти особистості охоплює широкий спектр вирішених питань. Однак, постійна зміна темпів та характеру оновлення знань, яка проходить у суспільстві, збільшення обсягу самостійної пізнавальної діяльності студентів у навчальному процесі, підвищення їх ролі в науково-дослідній роботі вимагають від майбутніх учителів не тільки наявності самоосвітніх умінь та навичок, а також сформованої готовності систематично поповнювати свої знання. А це, в свою чергу, викликає необхідність спеціальної організації діяльності як викладачів, так і студентів для підготовки до самоосвіти, визначення етапів, відповідних їм засобів, умов реалізації. У такому плані проблема самоосвіти майбутніх учителів не була ще предметом спеціального дослідження.

Об'єкт дослідження - організація самоосвіти студентів педагогічних вузів.

Предмет дослідження - етапи та адекватні їм способи організації самоосвіти студентів педагогічних вузів.

Мета дослідження - на основі аналізу стану проблеми самоосвіти майбутніх учителів у науковій теорії та практиці сучасної вищої школи теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати етапи та адекватні їм способи організації самоосвіти.

Як гіпотеза припускалось, що організація самоосвіти майбутніх учителів, до якої входять мотиваційно-цільовий, організаційно-діяльнісний та контрольний-оцінювальний етапи і відповідні їм способи,

забезпечує психологічну, теоретичну і практичну готовність студентів до самоосвіти, перехід від потенційної самоосвіти до реалізованої, від ситуативної до систематичної.

Відповідності з поставленою метою та висунутою гіпотезою були сформульовані наступні завдання дослідження :

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та науково-методичної літератури показати місце та роль самоосвіти у професійному вдосконаленні студентів педагогічних вузів; визначити стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці вищої школи.

2. Розробити та експериментально апробувати етапи і адекватні їм способи організації самоосвіти майбутніх учителів.

3. Визначити педагогічні умови ефективності організації самоосвіти студентів педагогічних вузів.

Вирішення поставлених завдань, одержання достовірних даних, перевірка висунутої гіпотези були здійснені шляхом застосування комплексу методів педагогічного дослідження : теоретичного осмислення та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; аналізу стану проблеми в практиці педагогічних вузів України; бесід, анкетування; методу експертних оцінок; аналізу письмових /контрольних, самостійних/ робіт студентів; складання студентами самохарактеристик; виконання завдань у спеціально створених умовах; констатуючого і формулюючого експерименту, якісного та кількісного аналізу їх наслідків із застосуванням методів математичної статистики.

Теоретичну основу дослідження склали теорія пізнання, само-розвитку як форми пізнання, наукова концепція про роль особистості в системі суспільних відносин. Використані фундаментальні праці з педагогіки, психології вищої школи, які розкривають специфіку пе-

знавальної діяльності студентів, Б.Г.Ананьєва, Л.І.Анциферової, Д.Б.Богоявленського, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, В.І.Лозової, Д.А.Самаріна.

Дослідження проводилось протягом 1988-1994 рр. під час роботи автора викладачем вузу та вчителем школи.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в тому, що в дисертації теоретично обгрунтовані та експериментально перевірені етапи і адекватні їм способи організації самоосвіти студентів педагогічних вузів; установлені кореляційні зв'язки між організацією самоосвіти й готовністю майбутніх учителів до її здійснення, готовність до самоосвіти студентів педагогічних вузів та їх ставлення до професії вчителя.

Особистий вклад автора полягає в тому, що зроблена спроба визначити педагогічні умови ефективності організації самостійної освіти студентів педагогічних вузів.

Практична значущість наслідків дослідження полягає в розробці технології організації самоосвіти студентів педагогічних вузів, яка сприяє переходу від потенційної самоосвіти до реалізованої, від ситуативної до систематичної. Одержані дані та складені на їх основі методичні рекомендації можуть бути використані при організації самоосвітньої діяльності студентів у педагогічних вузах.

Достовірність наслідків дослідження забезпечена відповідністю наукового апарата об'єкту, предмету та меті дослідження, використанням методів, адекватних поставленим завданням, взаємоперевірок одержаних наслідків.

На захист виносяться :

І. Етапи організації самоосвіти студентів педагогічних вузів /мотиваційно-цільовий, організаційно-діяльнісний та контроль-но-оцінювальний/, а також адекватні їм способи.

2. Педагогічні умови підвищення ефективності організації самоосвіти майбутніх учителів : зовнішні /соціальні, організаційні, методичні/ та внутрішні /автодидактичні, індивідуально-особистісні/.

Втілення матеріалів та наслідків дисертаційного дослідження здійснювалось у Полтавському державному педагогічному інституті ім.В.Г.Короленка в ході навчально-виховного процесу зі студентами. Завдання, зміст та методика дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди, доповідались на семінарі аспірантів і молодих викладачів "Педагогіка і психологія вищої школи", на підсумкових науково-практичних конференціях викладачів та молодих учених /1992 р./, повідомлялись на республіканській науково-практичній конференції в м.Тернополі /1991 р./, міжвузівських науково-практичних та науково-теоретичних конференціях в м.Полтаві /1991,1993 рр./, м.Переяслав-Хмельницькому /1992 р./, м.Київ-Янець-Подільському /1993 р./, м.Житомирі /1993 р./, м.Харкові /1993 р./, на міжнародній конференції в м.Горлівці /1994 р./.

II. СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ.

Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, заключення, переліку використаної літератури, додачків.

У вступі обґрунтовано вибір теми та її актуальність на сучасному етапі розвитку національної школи України, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження, розкриті наукові новизна і практична значущість наслідків роботи.

У першому розділові - "Проблема організації самоосвіти в педагогічній теорії та практиці" - на основі аналізу психолого-педа-

голічної та науково-методичної літератури висвітлена роль самоосвіти у професійному становленні студентів педагогічних вузів ; розглядається сутність, основні характеристики самоосвіти, а також рівні ставлення до неї майбутніх учителів. Подано досвід роботи педагогічних вузів України з організації самоосвіти студентів, обґрунтовуються етапи та адекватні їм способи методичного забезпечення в урахуванням комплексу умов її ефективності.

У дослідженні показані різні підходи до визначення поняття "самоосвіта" : як форми набуття та поглиблення знань /Т.Б.Бичкова, Б.Лебедева/, процесу розвитку інтелектуальних якостей і розумових здібностей /О.І.Кочетов/, виду пізнавальної діяльності /І.Ф.Гончаров, Н.В.Косенко, П.Г.Пшебилський/, засобу саморозвитку творчого початку в особистості і корегування її розумової діяльності /Л.І.Рувинський/, основи професійного росту вчителя /Р.П.Скульський/, компоненту системи освіти /В.М.Турченко/, системи оновлення, розширення та поглиблення одержаних знань, вдосконалення практичних умінь та навичок /Т.М.Коджаспирова, В.А.Козаков/, ланки, інтегруючої навчання, праці й громадську роботу в єдине ціле /А.Л.Загорський/, стержня, який обумовлює цілісність освіти /С.Б.Орлов/.

Враховуючи фізіологічний, психологічний та педагогічний аспекти вирішення проблеми, специфіку самоосвіти в різних вікових групах, в дисертації відзначається :

1. Самоосвіта є наслідком освіти і обов'язковою умовою ефективності останньої. Взаємозв'язок цих двох процесів обумовлений тим, що : а/ самоосвіта сприяє накопиченню знань, формуванню інтелекту, розвитку розумових сил та здібностей, виробленню культури розумової праці ; б/ самоосвіта є інформативним процесом, входить у склад розумового самовиховання, завдяки якому виробляється

якості, необхідні для успішного оволодіння знаннями.

2. Виступаючи складовою частиною самовиховання і одночасно його засобом, самоосвіта включає в себе вдосконалення набутих у процесі навчання знань, сприяє формуванню ділових та волевих якостей особистості.

3. Самоосвіту не можна ототожнювати з самостійною роботою, тому що самоосвіта є цілеспрямованим добровільним вдосконаленням особистості в сфері науки, культури за допомогою самостійної і науково-дослідної діяльності. Таким чином, самостійна робота виступає одним із засобів самоосвіти.

Вищесказане дозволило сприймати самоосвіту як вид пізнавальної діяльності, яка характеризується активністю, самостійністю, добровільністю та спрямованістю на вдосконалення розумових сил і здібностей, формування культури розумової праці.

Теоретичне осмислення проблеми дозволило виділити види самоосвіти :

- потенційну і реалізовану /в залежності від механізму волевих дій особистості/;
- ситуативну та інтегративну /характеризується спрямованістю та певною позицією особистості/;
- професійну, особистісну та професійно-особистісну /згідно вадучих мотивів особистості/.

У сучасних умовах розвитку суспільства принципово важливого значення набуває підготовка майбутнього вчителя до здійснення самоосвіти : психологічна, яка має на увазі позитивне ставлення до самоосвіти ; теоретична, що пов'язана з усвідомленням важливості самоосвіти в життєдіяльності особистості , оволодінням знаннями теорії самоосвіти, методів пізнання, засобів і прийомів самоосвіти ; практична, яка передбачає комплекс відповідних умінь та навичок.

Констатувачий експеримент, який проведено на базі Полтавського державного педагогічного інституту ім.В.Г.Короленка та Кіровоградського державного педагогічного інституту ім.О.С.Пушкіна, Харківського державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди, передбачав вивчення мотивації, рівня готовності і ставлення студентів до самоосвіти. Одержані дані переконувть в тому, що 9,2% студентів регулярно займаються самоосвітою, 40,0% - часто, 43,2% - зрідка і 7,7% взагалі не займаються самостійною освітою. Для студентів, які займаються самоосвітою, опонукачим початком виступає можливість самостійно підняти свій освітній рівень /36,9%/, бажання задовольнити допитливість /35,4%/, а також прагнення досягти професійної майстерності /24,6%/.

Серед труднощів, з якими майбутні вчителі зіштовхуються в самоосвіті, переважають особиста неорганізованість /55,4%/, надмірне навчальне навантаження /16,9%/, відсутність навичок роботи з різними інформативними джерелами /15,4%/. При подоланні кризових ситуацій у самоосвіті лише 32,5% студентів одержують допомогу з боку /головним чином, від друзів і викладачів вузу/, в той час, як 61,5% вказують на відсутність такої допомоги. Однак 67,7% студентів вважають таку допомогу необхідною і 13,8% заперечують її необхідність. Більшість з них /49,6%/ вважають обов'язковим спеціальну організацію самоосвіти в вузі, мавчи на увазі створення в інституті "психологічного пізнавального клімату", який спонукає до систематичних занять самоосвітою, а також одержання від викладачів практичних рекомендацій та порад. Стосовно організації самоосвіти майбутніх учителів у Полтавському й Кіровоградському педінститутах, 69,2% вказали на відсутність систематичної роботи педколективу в даному напрямку. Аналогічні дані одержані при аналізі практики інших педагогічних вузів України в організації самостійної освіти студентів

/Харківського, Київського, Одеського, Ізмаїльського, Криворізького, Івано-Франківського та Вінницького/.

Одержані наслідки стали основою для виділення позитивного /активного й пасивного/, індиферентного й негативного ставлення майбутніх учителів до самоосвіти, а також встановлення рівнів готовності до її здійснення. Про ступінь готовності до самостійної освіти свідчили вибір особистісно і професійно значущих цілей, система дій, що сприяла досягненню цих цілей, наявність програми самоосвіти, оволодіння відповідними засобами та прийомами, потреба та вміння порівнювати досягнуті наслідки, їх співставлення з очікуваними, постійний самоконтроль. У зв'язку з цим у студентів відзначено наявність трьох рівнів готовності до систематичної самоосвіти :високого /самостійність в оволодінні знаннями, формулюванні конкретних цілей і складанні програми самоосвіти, раціональне використання її способів і прийомів/ ; середнього /постановка конкретних цілей самоосвіти, обмеження самоосвітньої діяльності рамками окремого навчального предмета, ситуативність в її реалізації/ ; низького /відсутність конкретної програми самоосвіти, спонтанність занять самостійною освітою, їх залежність від зовнішнього впливу/.

Теоретичне осмислення літератури в досліджуваній проблемі та узагальнення досвіду роботи педагогічних вузів в організації самоосвіти переконало, що успішна реалізація самоосвіти можлива тільки тоді, коли її організація і педагогічне керівництво не складають єдину систему дій педагогів і студентів, що вплинуло на вибір етапів організації самостійної освіти майбутніх учителів : мотиваційно-цільового, організаційно-діяльнісного і контроль-оцінювального.

Мотиваційно-цільовий етап організації самоосвіти передбачав сумісну роботу викладачів та студентів, що сприяло виникненню ін-

тересу та потреби в самоосвіті; осмисленню її суті й ролі у формуванні всебічно та гармонійно розвиненої особистості і позитивного ставлення до самоосвіти; визначенню життєвих ідеалів та планів і постановці перспективних цілей.

Організаційно-діяльнісний етап мав передумовою розробку змісту самостійної освіти, його конкретизацію з урахуванням поставлених завдань; формування у майбутніх учителів умінь визначати шляхи реалізації самоосвіти, планувати свою роботу, складати програму; чітко дотримання програми самоосвіти; визначення обсягу, бюджету часу та графіка виконання цієї програми; знайомство з методами й прийомами самостійної пізнавальної діяльності; систематизація прийомів раціональної організації розумової праці.

Контрольно-оцінювальний етап організації самоосвіти був спрямований на аналіз змісту даного виду пізнавальної діяльності, його характеру й повноти; своєчасне корегування організації самоосвіти; внесення змін у її методи, форми та засоби; оцінювання досягнутих наслідків та контроль за ходом самостійної освіти майбутніх учителів; проектування нових завдань з врахуванням знайдених недоліків.

У ході дослідження було визначено комплекс способів, адекватних кожному з вказаних етапів організації самоосвіти.

У другому розділові - "Апробація основних етапів і способів організації самоосвіти студентів педагогічних вузів" - представлена технологія організації самоосвіти майбутніх учителів.

Розроблені етапи та адекватні їм способи організації самоосвітньої діяльності апробувались у трьох експериментальних групах педагогічного та історичного факультетів /усього 159 чол./, контрольними стали студенти двох паралельних груп /усього 99 чол./ . Експериментальна робота проводилась на базі циклів педагогічних та філологічних дисциплін.

Методика організації самоосвіти носила варіативний характер і полягала в тому, що в групі B_1 впроваджувався повний набір педагогічних способів, адекватних етапам організації самоосвіти майбутніх учителів, який включав формування позитивного ставлення до самостійної навчальної праці, оволодіння відповідними знаннями, вміннями та навичками, а також корекції програми самоосвіти з урахуванням виявлених недоліків. У групі B_2 здійснювалось тільки спонукування студентів до самоосвіти, а в групі B_3 педагогічне керівництво даним видом пізнавальної діяльності було спрямоване головним чином на формування самоосвітніх знань, умінь та навичок без спеціального акцентування уваги на мотивації і контролі за її наслідками. Головними напрямками організації самоосвіти майбутніх учителів стали: 1/ педагогічне спонукування до здійснення безперервної самоосвіти; 2/ залучення майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності; 3/ створення ситуації "необхідності" в систематичній самоосвіті.

Для оцінки наслідків проведеної роботи використовувались такі показники: зміна рівня ставлення майбутніх учителів до самоосвіти і до вибраної професії; посилення мотивації самоосвіти; удосконалення розумової діяльності, підвищення її культури; розвиненість розумових сил і здібностей; ріст знань не тільки з теорії самоосвіти, але й з навчальних предметів.

Мотиваційно-цільовий етап організації самоосвіти зумовив вибір таких способів педагогічного спонукування, за допомогою яких здійснювався навмисний цілеспрямований вплив на певні потреби та мотиваційну сферу. Ці способи були розраховані на виникнення відповідної "невимушеної реакції", яка переходила в дію, індукція у студентів позитивний емоційний стан, що відповідав накресленим педагогічним меті.

Спонукування позитивного ставлення майбутніх учителів до само-

освіти здійснювалось за допомогою прищеплення ідеалів, зразків того, якими повинні бути мотиви самоосвіти /шлях "зверху вниз"/, залучення студентів до реальних видів діяльності з метою набуття практичного досвіду самоосвіти /шлях "знизу вгору"/, роз'яснення суті навчально-пізнавальної діяльності, яка полягає не в засвоєнні готової системи знань, а в самостійному їх здобуванні /шлях "через навчальну діяльність"/. Зміні мотивації сприяли стимули, які мали в собі громадську та життєво-практичну значущість самостійної освіти: роз'яснення цілей самоосвіти, аналіз життєвих ситуацій, демонстрування професійно-особистісної значущості самостійної освіти для майбутніх учителів, пропагування відповідної літератури; варіативні завдання з врахуванням професійної спрямованості, підготовки, індивідуальних особливостей, інтересів та можливостей студентів; розвиток самостійності на основі поєднання різних форм роботи /взаємоконтроль, самоконтроль студентами якості своєї роботи та рівня професійної підготовки/; залучення майбутніх учителів у науково-дослідну роботу; переведення частини студентів на індивідуальний план з визначенням проблеми для самостійного вивчення; використання різних форм заохочення.

Спонукання майбутніх учителів до самоосвіти було націлене також на забезпечення перспективи внутрішнього росту, тобто орієнтацію їх на пошук шляхів вдосконалення професійної майстерності, громадської зрілості та поглиблення світоглядних позицій. Серед стимулів, які сприяють формуванню ціннісних орієнтацій особистості, мотивації самоосвіти, були використані ситуації успіху за А.С.Бєлкіним /"розклад", "даю шанс", "сповідь", "обмін роллями", "зараження" та ін./, пред'явлення вимог.

У ході експерименту студенти ставились у такі умови та ситуації, в яких бажані мотиви і цілі складались би та розвивались з

врахуванням і в контексті минулого досвіду, індивідуальності, внутрішніх устремлінь самого студента. В цьому сенсі вирішальна роль належала стимулам, що зміцнювали статус особистості, її рольове становище в колективі, підвищували рівень домагань : оцінювання навчально-пізнавальної діяльності викладачем /опосередкована оцінка, зауваження, заперечення, згода, схвалення/ ; надання допомоги ; підтримка починань студентів ; стимулювання педагогом поставлення питань самими студентами ; організація та планування колективної діяльності ; проведення колективного обговорення наслідків сумісної праці ; поєднання різних видів роботи ; надання студентами допомоги в самоосвіті товаришам ; громадська оцінка дій студентів ; надання майбутнім учителям можливості висловити свою думку про кожну тему, яка вивчалась.

В групах B_1 та B_2 спеціально зверталась увага на використання викладачем емоційних стимулів : емоційності мови, "емоційного сплеску", змілого застосування похвали та осуду, несподіваного виклику до дошки, надання вибору важкого чи легкого варіанту контрольної роботи, завдань для самостійного виконання, "ослабленого" контролю за роботою біля дошки.

Організаційно-діяльнісний етап підготовки майбутніх учителів до самостійної освіти вимагав чіткого визначення змісту та системи самоосвітніх знань, відповідних умінь та навичок, які мають першочергове значення в навчальній та виховній роботі студентів, розробки методики їх формування. У ході дослідження виявлено оптимальний обсяг самоосвітніх знань : I/ знання теорії самоосвіти /історія розвитку проблеми ; фізіологічний та психолого-педагогічний аспекти самоосвіти ; різноманітні підходи до визначення поняття ; можливості самоосвіти в різні вікові періоди ; функції самоосвіти ; мотиви та цілі даного виду пізнавальної діяльності ; етапи здійснення самостійної

освіти; специфіка її організації в педагогічних вузах/; 2/ знання про методи, необхідні для самостійного здійснення пізнавальної діяльності; 3/ знання про методи та прийоми самоосвіти. Як шляхи повідомлення вказаних знань використовувались лекція-повідомлення, різні види самостійної роботи репродуктивного та творчого характеру, діалогічні форми роботи зі студентами, поєднання лекційної форми ведення занять з самостійною роботою студентів.

У процесі навчально-пізнавальної діяльності студентів відбувалось не тільки засвоєння конкретних знань, але й поступове розширення їх меж шляхом самоосвіти, вироблялись досконаліші в якісному відношенні уміння та навички самоорганізації, раціонального планування та використання бюджету часу, одержання знань з різних джерел інформації, застосування одержаних знань, аналізу та впровадження передового та власного педагогічного досвіду, логічних умінь та навичок, а також умінь та навичок самоконтролю.

Формування самоосвітніх умінь та навичок передбачало поетапну взаємодію викладача й студентів, яка, поєднуючись з педагогічним стимулюванням, сприяла переходу від потенційної самоосвіти до реалізованої, від ситуативної до систематичної, постійної. На першому етапі такої взаємодії викладач давав конкретні завдання /читання цілого тексту, окремого параграфу, уступу, речення, слів; підкреслення ведучого положення, конкретних словосполучень, членів речень, букв, які означають ті чи інші звуки; коментування тексту в цілому, окремих його частин, зміни значень слів; групування речень, словосполучень, слів за зразком та ін./ . Від студентів вимагалось чітке виконання завдань. Наступний етап полягав у тому, що викладач давав завдання, які вміщували в собі узагальнені керівництва до дій, що вимагали реконструкції з боку майбутніх учителів і конкретизації в ході їх виконання, виявляючи вміння та навички самоконтролю

/самостійний підбір лінгвістичного матеріалу для ілюстрації усних мов та письмових відповідей; перетворення різних видів текстів, типів речень, словосполучень; обґрунтування різновидів основоскладання; встановлення особливостей та закономірностей у матеріалі, що вивчається та ін./.

Третій етап взаємодії викладача й студентів передбачав індуціювання у останніх самостійної постановки завдань на навчально-пізнавального характеру з їх наступним вирішенням /своєбічне тематизація набутих знань з конкретної навчальної дисципліни; аналіз значущості цих знань в роботі вчителя-предметника та ін./.

З метою формування умінь та навичок творчого характеру використовувались методи навчання із застосуванням ускладнюючих умов: метод "часових обмежень", "несподіваних заборон", "нових варіантів", "інформаційної недостатності", "інформаційного перенасичення" та ін. /В.А.Моляко/.

Поглиблення умінь та навичок роботи з різними видами текстів сприяло оволодіння студентами розробленими в ході дослідницької роботи "Пам'ятками". Використання умінь та навичок самоосвіти сприяло накопиченню досвіду самостійної пізнавальної діяльності, активному пошуку вирішення виникаючих навчальних проблем; послідовному та систематичному засвоєнню знань; допомагало співвідносити суми приватних знань з основними ідеями, теоріями. Все це давало викладачеві можливість керувати самоосвітою, а студентам виробляти навички планування даного виду пізнавальної діяльності, опиратись на регламентування і самоконтроль.

Контроль та оцінювання наслідків експериментальної роботи по організації самоосвіти майбутніх учителів умовно вважався самостійним етапом. Він органічно поєднувався з двома попередніми, що дозволяло своєчасно проконтролювати хід підготовки студентів до самостійної освіти, проаналізувати її зміст, характер і повноту, скоректувати припущені прорахунки й недоліки, внести зміни в форми та

методи підготовки студентів, виявити причини утруднень, які винияли, поставити нові завдання з врахуванням знайдених недоліків. Контроль і оцінка готовності майбутніх учителів до самоосвіти здійснювались комплексно в ході навчально-виховного процесу в педагогічному вузі, при організації індивідуальної роботи зі студентами в позанавчальний час, при проходженні педагогічної практики. Як засіб контролю за наслідками самоосвіти використовувались завдання на знаходження необхідної літератури з певних питань /для студентів I-го курсу/, завдання на рецензування та реферування періоджерел, складання анотацій, підготовку доповідей з науково-методичних проблем, самостійне складання таблиць та схем, аргументацію фактів педагогічної науки /для студентів II-го курсу/, складання бібліографії, огляд та критичний аналіз психолого-педагогічної літератури при написанні курсової роботи, ведення гурткової роботи в загальноосвітній школі /для студентів III-го курсу/ та здійснення самостійного наукового пошуку з метою написання дипломної роботи /для студентів випускного курсу/. На індивідуальних консультаціях студентам надавалась допомога у розробці програми самоосвіти, визначалось коло питань виконання дослідницьких завдань.

Педагогічна практика проходила в умовах, наближених до самостійної педагогічної роботи, що дозволяло виявити сформованість психологічної, теоретичної та практичної готовності майбутніх учителів до безперервної самоосвіти, визначити їх ставлення до вибраної професії /див. таблиць на стор.19/. Найвищі показники як результат спеціальної організації самоосвіти майбутніх учителів відзначені в групі B₁. Результати, одержані в групах B₂ та B₃ дещо нижче і відрізняються внаслідок специфіки проведеної в них роботи.

Порівняльний аналіз результатів, одержаних в експериментальних та контрольних групах, підтверджує, що тільки при наявності мо-

ДНБ ім. В. Стефанишина
АН УкрАкад

Таблиця.

УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТУ /в %/ :

Індекс групи	Рівень ставлення до самоосвіти			Показники готовності до самоосвіти					Рівень ставлення до професії		
	Позитивне	Індиферентне	Негативне	Інтерес до самоосвіти	Усвідомлені потреби професійної знань	чужості с/о	Оволодіння практичними прийомами та способами с/о	Систематичність с/о	Позитивно-активне	Позитивно-пасивне	Нейтральне
В ₁	29,5	70,5	-	30,6	38,8	24,5	20,4	22,2	40,7	37,1	
	78,3	21,7	-	73,5	81,6	71,4	55,1	55,1	33,3	11,2	
В ₂	31,2	68,8	-	22,8	42,1	28,1	28,8	20,1	36,7	43,2	
	74,9	25,1	-	71,9	78,9	50,9	54,4	52,8	30,9	16,3	
В ₃	23,7	76,3	-	24,5	41,5	33,9	18,9	28,8	46,8	25,2	
	72,8	27,2	-	69,8	77,4	79,2	67,9	50,4	39,6	10,0	
К ₁	26,6	73,4	-	22,4	42,9	26,5	18,4	18,6	51,8	29,6	
	41,3	58,7	-	38,8	59,2	48,9	34,7	25,9	51,8	22,3	
К ₂	28,0	72,0	-	30,0	36,0	30,0	14,0	27,0	60,0	13,0	
	43,0	57,0	-	42,0	58,0	42,0	36,0	34,0	51,0	15,0	

Примітка : в чисельнику - показник, одержаний до початку експерименту,
в знаменнику - після закінчення експерименту.

тивацийно-цільового, організаційно-діяльнсного та контрольно-оцінювального етапів організації самоосвіти майбутніх учителів та адекватних цим етапам способів методичної інструментовки до реалізації даного виду пізнавальної діяльності, можна перетворити її з потенційної в реалізовану, із ситуативної в постійну, систематичну, а також озброїти відповідними знаннями, вміннями та навичками, що обов'язково викличе у певній мірі покращення у ставленні до вибраної професії.

Проведене дослідження дозволило виявити умови ефективності організації самостійної освіти студентів педагогічних вузів :

І/ зовнішні : а/ соціальні /соціальна потреба і можливість удосконалення досвіду самоосвіти ; єдність соціальних стимулів професійного та культурного саморозвитку особистості ; інтелектуальна активність студентів як властивість цілісної особистості/ ; б/ організаційні /зацікавленість адміністрації вузу в професійно-педагогічній самоосвіті студентів ; керівництво самоосвітою з боку педагогічного колективу ; включення кожного в колективні форми організації різних видів діяльності ; відносини співробітництва між викладачами й студентами, що сприяють оптимізації самоосвіти ; організаційне та матеріально-технічне обладнання навчально-виховного процесу ; професійно-педагогічна спрямованість навчально-виховного процесу ; усунення перевантаження студентів аудиторними заняттями ; забезпечення умов для самоосвіти студентів у гуртожитку і бібліотеці/ ; в/ методичні /створення "пізнавального психологічного клімату ; диференційний підхід до студентів ; упровадження форм роботи, що активізують педагогічну самоосвіту майбутніх учителів ; вплив особистості викладача на потяг студентів до самоосвіти ; теоретична і практична значущість поданих знань ; формування у студентів адекватної самооцінки ; емоційна форма викладення навчально-методичної

інформації; нарощування змісту і новизна навчального матеріалу/;

2/ внутрішні : а/ індивідуально-особистісні /наявність загальних та професійних здібностей; стійкі пізнавальні інтереси; системність світогляду; моральна вихованість; самооцінка студентами рівня своєї підготовленості та результатів практичної діяльності/ ; б/ автодидактичні /усвідомлення необхідності здійснення самоосвітньої діяльності; планування самостійної освіти; прагнення систематично підвищувати рівень своїх знань; використання в самоосвітній діяльності досягнень педагогічної науки; виконання діяльності на рівні майстерності та творчості; володіння технікою планування часу; наявність необхідних уявлень про гігієну розумової праці; удосконалення розумових сил і здібностей; вивчення методів пізнавальної діяльності; поступове включення в самоосвіту; дотримування ритмічності самоосвітньої діяльності; раціональне чергування розумової праці й відпочинку/.

В заклученні такі висновки :

1. Соціально-педагогічна актуальність підготовки студентів до самоосвіти, її особливе значення в професійній підготовці майбутніх учителів обумовлені необхідністю самостійного набування і творчого використання знань. Пошук шляхів підвищення ефективності самоосвіти студентів вимагає її спеціальної організації в видій школі, що передбачає органічне поєднання мотиваційно-цільового, організаційно-діяльнісного та контрольної-оцінювального етапів.

2. Проведене дослідження дозволило виявити системний характер використання способів підготовки студентів до самостійної освіти, визначити оптимальний комплекс педагогічних стимулів.

3. Розроблена технологія організації самоосвіти сприяла виробленню у майбутніх учителів самоосвітніх умінь та навичок, підвищенню якості знань в навчальних дисциплінах, відпрацюванню умінь вико-

ристання найбільш поширених джерел інформації та раціональної організації /планування, реалізації та корекції/ своєї самостійної пізнавальної діяльності; впливала, в деякій мірі, і на зміну ставлення до професії учителя: розуміння необхідності професійної самоосвіти, усвідомлення творчого початку в професії вчителя, навчання самоосвітнім умінням та навичкам учнів у ході педагогічної практики.

4. В результаті постійної взаємодії викладачів та студентів у навчально-виховному процесі в останніх формувалась потреба користуватись самоосвітою як засобом вирішення соціально-значущих завдань та задоволення своїх навчальних і професійних інтересів. Керівництво з боку викладачів передбачало стимулювання позитивного ставлення студентів до самоосвіти, розвиток їх мотиваційної та емоційно-вольової сфери, методичне забезпечення самостійного пізнавального просування, використання рекомендацій при роботі з різними інформативними джерелами, діагностику рівня самоосвітніх умінь та навичок.

5. Ефективність організації самоосвіти майбутніх учителів залежить від створення відповідних зовнішніх та внутрішніх умов, які каталізують самостійну освіту студентів, спонукають до її систематичного, планомірного ведення, перетворюють її в постійну необхідність /соціальні, організаційні і методичні умови/, а також забезпечують внутрішній ріст майбутніх спеціалістів /індивідуально-особистісні та автодидактичні умови/.

Основний зміст дисертації відбито в таких публікаціях автора:

1. Формування графічних навичок письма в початкових класах // Учитель національної школи: Тези доповідей науково-практичної конференції. - ч.П. - Тернопіль, 1991. - с.114-117

2. Формування графічних навичок письма // Початкова школа. - 1991. - №11. - с.24 /у співавторстві/

3. Активізація пізнавальної діяльності студентів при вивченні курсу сучасного російського мови // Мова в системі початкового навчання : Тези республіканської науково-практичної конференції. -

Полтава, 1991. - с.43-44

4. Самовиховання в системі факторів формування особистості // Програма 4-ої наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1990-1991 рр. - Харків : ХДП, 1992. - с.10

5. Проблема самовиховання у педагогічній спадщині Я.А.Коменського // Педагогічна спадщина Я.А.Коменського і перспективи розвитку народної освіти : Тези доповідей і повідомлень міжвузівської науково-практичної конференції. - Переяслав-Хмельницький, 1992. - ч.1. - с.254-255

6. Самоосвіта як фактор формування творчої особистості вчителя // Психолого-педагогічні основи становлення творчої особистості учителя : Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. - Суми, 1992. - с.31-33

7. Неперервна педагогічна освіта - умова самовиховання особистості майбутнього вчителя // Неперервна педагогічна освіта : проблема та перспективи : Тези доповідей науково-практичної конференції. - Кам'янець-Подільський, 1993. - с.24-26

8. Питання самоосвіти студентської молоді при вивченні дисциплін психолого-педагогічного циклу // Молодь в посттоталітарному суспільстві : Український варіант : Тези доповідей науково-практичної конференції. - Харків, 1993. - с.139-140

9. Психолого-педагогічна самоосвіта майбутніх учителів у нових соціально-педагогічних умовах // Розбудова національної початкової школи : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Полтава, 1993. - с.226-228

10. Організація самоосвіти - основний шлях підвищення професійного рівня майбутніх вчителів//Психолого-педагогічні основи професійної підготовки вчителя-вихователя та сучасні технології навчання. - Житомир, 1993. - Т.І, ч.П. - с.188-189

11. Організація самоосвіти - основний шлях підвищення професійного рівня майбутніх вчителів//Теоретико-методичні основи формування громадянина України : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Полтава, 1993. - с.178-180 /у співавторстві/

12. Вопросы самообразования в педагогической концепции Н.К.Крупской о непрерывности образования//Гуманістичні засади педагогічної концепції Н.К.Крупської і сучасність : Тези Міжнародної науково-практичної конференції. - Горловка, 1994. - с.86-88 /у співавторстві/

13. Вопросы подготовки будущих учителей начальной школы к самообразованию//Актуальные проблемы начальной школы : Международный сборник научных трудов. - Полтава, 1994. - с.51-57

В. Умар

2. Формування графічних навичок дітьми // Початкова школа, - 1991. - квітень. - с.24 /у співавторстві/

Підписано до друку 23.05.94р. Формат 60x84 1/16. Папір друкарський.
Друк плоский. Умови. друк. арк. 1. Замовлення №586. Тираж 100. Безкоштовно.
Дільниця оперативного друку статистичного управління Полтавської області.
м. Полтава, вул. Пушкіна, 103.

457024

AB 30.352

AB 30.352